

# Spis treści

|                                                                                                                                    |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Słowo wstępne</b> .....                                                                                                         | 13 |
| <b>Wprowadzenie: Czym jest przemoc w rodzinie?</b> .....                                                                           | 15 |
| Definicje .....                                                                                                                    | 18 |
| Typy przemocy w rodzinie .....                                                                                                     | 22 |
| <br><b>Rozdział 1</b>                                                                                                              |    |
| <b>Formy przemocy w rodzinie i możliwości zapobiegania</b> .....                                                                   | 24 |
| Typowe formy przemocy w rodzinie .....                                                                                             | 24 |
| Rozmiary przemocy w rodzinie .....                                                                                                 | 30 |
| Przemoc, której sprawcami są dorośli .....                                                                                         | 30 |
| Przemoc, której sprawcami są dzieci .....                                                                                          | 32 |
| Kliniczne dowody na istnienie przemocy w rodzinie .....                                                                            | 33 |
| Strategie zapobiegania przemocy w rodzinie .....                                                                                   | 34 |
| Prewencja pierwszego stopnia, dotycząca podstawowej zmiany .....                                                                   | 35 |
| Prewencja drugiego stopnia, polegająca na przewidywaniu,<br>rozpoznawaniu i poprawianiu (podejście skoncentrowane na ryzyku) ..... | 36 |
| Prewencja trzeciego stopnia: opanowanie<br>i kontrola występującej przemocy oraz terapia .....                                     | 37 |
| <br><b>Rozdział 2</b>                                                                                                              |    |
| <b>Przyczyny przemocy w rodzinie</b> .....                                                                                         | 39 |
| Socjologiczne wyjaśnienia przemocy w rodzinie .....                                                                                | 39 |
| Modele stresu społecznego .....                                                                                                    | 40 |
| Modele kulturowe .....                                                                                                             | 41 |
| Psychologiczne wyjaśnienia przemocy w rodzinie .....                                                                               | 43 |
| Modele skoncentrowane na jednostce .....                                                                                           | 43 |
| <i>Teoria społecznego uczenia się</i> .....                                                                                        | 45 |
| <i>Rola ofiary przemocy</i> .....                                                                                                  | 46 |
| Modele skoncentrowane na interakcjach .....                                                                                        | 47 |
| <i>Koncepcja interakcji interpersonalnych</i> .....                                                                                | 47 |
| <i>Koncepcje uwzględniające interakcję człowiek – środowisko</i> .....                                                             | 47 |
| <i>Podejście poznawczo-behawioralne</i> .....                                                                                      | 49 |
| Całościowe wyjaśnienia przemocy w rodzinie .....                                                                                   | 50 |
| Model psychospołeczny .....                                                                                                        | 51 |
| Wieloczynnikowy model przemocy w rodzinie .....                                                                                    | 52 |
| Wnioski .....                                                                                                                      | 54 |
| <br><b>Rozdział 3</b>                                                                                                              |    |
| <b>Relacje w rodzinie oparte na przymusie</b> .....                                                                                | 56 |
| Modele teoretyczne a interwencje .....                                                                                             | 58 |
| Przymus a teoria społecznego uczenia się .....                                                                                     | 59 |
| Zastosowanie teorii społecznego uczenia się: praca nad zmianą zachowania ....                                                      | 60 |
| Uczenie się przez bezpośrednie wzmocnienie .....                                                                                   | 60 |

|                                                      |    |
|------------------------------------------------------|----|
| Społeczne uczenie się .....                          | 62 |
| Uczenie się obserwacyjne .....                       | 62 |
| Ocena agresji .....                                  | 63 |
| Rozwojowe aspekty agresji .....                      | 66 |
| Spirala przynusu .....                               | 68 |
| Bolesna kontrola .....                               | 69 |
| Od przynusu do przemocy .....                        | 70 |
| Terapeutyczne podejście do przemocy w rodzinie ..... | 72 |
| Komunikowanie się .....                              | 73 |
| Wnioski .....                                        | 74 |

## Rozdział 4

|                                                    |           |
|----------------------------------------------------|-----------|
| <b>Przewidywanie przemocy wobec małżonka .....</b> | <b>75</b> |
| Trudności w relacjach .....                        | 75        |
| Zasięg zjawiska maltretowania małżonka .....       | 77        |
| Przemoc .....                                      | 77        |
| Gwałt .....                                        | 80        |
| Przemoc i gwałt wśród narzeczonych .....           | 82        |
| Charakterystyka ofiary .....                       | 84        |
| Bierne radzenie sobie .....                        | 86        |
| Izolacja społeczna .....                           | 87        |
| Zinternalizowane poczucie winy .....               | 88        |
| Podporządkowanie się .....                         | 88        |
| Ambiwalentne poczucie lojalności .....             | 88        |
| Zniekształcone atrybucje .....                     | 89        |
| Odejść czy zostać? .....                           | 89        |
| Charakterystyka sprawcy .....                      | 91        |
| Nadużywanie alkoholu i narkotyków .....            | 92        |
| Słaba kontrola impulsów .....                      | 93        |
| Zaburzenia poznawcze .....                         | 93        |
| Przeniesienie złości .....                         | 94        |
| Środowisko, w którym obecna jest przemoc .....     | 94        |
| Relacje, w których występuje przemoc .....         | 95        |
| Rozwój .....                                       | 95        |
| Podtrzymywanie relacji .....                       | 97        |
| Wnioski .....                                      | 98        |

## Rozdział

|                                                  |           |
|--------------------------------------------------|-----------|
| <b>Zapobieganie przemocy w małżeństwie .....</b> | <b>99</b> |
| Prewencja pierwszego stopnia .....               | 99        |
| Kampanie uświadamiające istnienie przemocy ..... | 100       |
| Telefony zaufania .....                          | 101       |
| Prewencja drugiego stopnia .....                 | 101       |
| Poradnictwo indywidualne .....                   | 102       |
| Terapia małżeńska i terapia rodzinna .....       | 103       |
| Terapia grupowa .....                            | 105       |

|                                                               |     |
|---------------------------------------------------------------|-----|
| Dobór terapii .....                                           | 106 |
| Narzędzia pomiaru .....                                       | 108 |
| Kontrole i leczenie w przypadku przemocy wobec małżonka ..... | 111 |
| Schroniska i przytułki dla ofiar przemocy .....               | 112 |
| Nadzór prawny .....                                           | 113 |
| Interwencje policji .....                                     | 114 |
| <i>Jednostki ds. przemocy domowej</i> .....                   | 115 |
| Terapia psychologiczna .....                                  | 116 |
| <i>Terapia maltretowanej kobiety</i> .....                    | 118 |
| <i>Terapia mężczyzny stosującego przemoc</i> .....            | 119 |
| Programy terapii grupowej dla mężczyzn .....                  | 121 |
| <i>Jednoczesna terapia obojga partnerów</i> .....             | 123 |
| Wnioski .....                                                 | 123 |

## Rozdział 6

|                                                                                                                                                                        |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Przewidywanie przemocy wobec dziecka i zapobieganie jej</b> .....                                                                                                   | 125 |
| Zasięg zjawiska maltretowania dzieci .....                                                                                                                             | 126 |
| Występowanie .....                                                                                                                                                     | 126 |
| Kryteria umieszczania w rejestrze dzieci wymagających pomocy .....                                                                                                     | 127 |
| Rozpowszechnienie .....                                                                                                                                                | 130 |
| Przewidywanie zaniedbania i przemocy wobec dzieci .....                                                                                                                | 131 |
| Lista wskaźników ryzyka .....                                                                                                                                          | 131 |
| Ocena prospektywna .....                                                                                                                                               | 132 |
| Wpływ badań przesiewowych na populację .....                                                                                                                           | 135 |
| Szacowanie relacji pomiędzy rodzicem a dzieckiem .....                                                                                                                 | 136 |
| <i>Szacowanie relacji rodzic – dziecko w rodzinach wysokiego ryzyka</i> .....                                                                                          | 137 |
| Wiedza i postawy wobec wychowywania dziecka .....                                                                                                                      | 138 |
| Postrzeganie przez rodzica zachowania dziecka<br>w rodzinach stosujących przemoc i w rodzinach nie stosujących<br>przemocy (rodziny wysokiego i niskiego ryzyka) ..... | 138 |
| <i>Spostrzeżenia dziecka</i> .....                                                                                                                                     | 140 |
| Szacowanie emocji rodziców i ich reakcji na stres .....                                                                                                                | 141 |
| Obserwowanie zachowania i interakcji rodzic – dziecko .....                                                                                                            | 142 |
| Ocena przywiązania małego dziecka do rodzica .....                                                                                                                     | 144 |
| Klasyfikacja wzorców przywiązania u dziecka .....                                                                                                                      | 146 |
| Ocena jakości pełnienia roli rodzicielskiej .....                                                                                                                      | 146 |
| Zapobieganie zaniedbywaniu i przemocy wobec dziecka .....                                                                                                              | 149 |
| Prewencja pierwszego stopnia .....                                                                                                                                     | 149 |
| <i>Kampanie informacyjne</i> .....                                                                                                                                     | 149 |
| <i>Telefony zaufania</i> .....                                                                                                                                         | 154 |
| Prewencja drugiego stopnia .....                                                                                                                                       | 155 |
| Prewencja trzeciego stopnia .....                                                                                                                                      | 157 |
| Wnioski .....                                                                                                                                                          | 158 |

## Rozdział 7

### Postępowanie wobec rodziców, którzy stosują przemoc

|                                                                               |            |
|-------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>lub zaniedbują swoje dzieci .....</b>                                      | <b>159</b> |
| Kontrolowanie dziecka .....                                                   | 159        |
| Możliwości interwencji w przypadkach przemocy wobec dziecka .....             | 161        |
| <i>Nadmiar</i> .....                                                          | 162        |
| <i>Deficyt</i> .....                                                          | 162        |
| <i>Niewłaściwe przekonania, postawy, wiedza, zachowanie</i> .....             | 163        |
| Postępowanie w przypadku problemów związanych z „nadmiarem” .....             | 163        |
| Rozwijanie samokontroli .....                                                 | 163        |
| Terapia rodzinna – ujęcie systemowe .....                                     | 164        |
| Ujęcie psychodynamiczne .....                                                 | 167        |
| Ujęcie poznawcze .....                                                        | 168        |
| Procedury samokontroli .....                                                  | 168        |
| <i>Trening autoinstrukcji</i> .....                                           | 168        |
| Kontrolowanie gniewu .....                                                    | 169        |
| Program radzenia sobie z gniewem opracowany przez Novaco .....                | 170        |
| <i>Stadium 1: Przygotowanie poznawcze</i> .....                               | 170        |
| <i>Stadium 2: Nabywanie umiejętności</i> .....                                | 170        |
| <i>Stadium 3: Zastosowanie praktyczne</i> .....                               | 170        |
| Tworzenie nowych uwarunkowań .....                                            | 171        |
| Relaksacja .....                                                              | 171        |
| Trening umiejętności życiowych<br>(rozwiązywanie problemów społecznych) ..... | 172        |
| Trening asertywności .....                                                    | 173        |
| Trening umiejętności społecznych .....                                        | 174        |
| Trening/korepetycje dla rodziców .....                                        | 174        |
| Czynniki poprzedzające – bliskie i odległe .....                              | 176        |
| <i>Czynniki poprzedzające bliskie</i> .....                                   | 176        |
| <i>Czynniki poprzedzające odległe</i> .....                                   | 177        |
| Zmienianie konsekwencji .....                                                 | 177        |
| Implikacje różnych modeli terapii .....                                       | 178        |
| Podjęcie polegające na współpracy .....                                       | 180        |
| Trudności w karmieniu i ich następstwa .....                                  | 181        |
| Aktywne odrzucenie .....                                                      | 181        |
| Przywiązanie dziecka do rodzica .....                                         | 182        |
| Interwencja .....                                                             | 183        |
| Praca w grupie .....                                                          | 189        |
| Terapia grupowa oparta na współpracy .....                                    | 189        |
| Wnioski .....                                                                 | 191        |

## Rozdział 8

|                                                                      |     |
|----------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Przewidywanie przemocy wobec rodzeństwa</b> .....                 | 192 |
| Terroryzowanie: przemoc wobec rodzeństwa i rówieśników .....         | 193 |
| Terroryzowanie .....                                                 | 194 |
| Konflikt pomiędzy rodzeństwem .....                                  | 195 |
| Diagnoza: aspekty rozwojowe .....                                    | 199 |
| Czynniki, które wpływają na rozmiary przemocy wśród rodzeństwa ..... | 201 |
| Czynniki wywierające wpływ na przemoc wobec rodzeństwa .....         | 201 |
| <i>Czynniki rodzinne</i> .....                                       | 201 |
| <i>Niepełnosprawność</i> .....                                       | 202 |
| <i>Płeć</i> .....                                                    | 202 |
| <i>Wiek</i> .....                                                    | 202 |
| <i>Temperament</i> .....                                             | 203 |
| <i>Empatia</i> .....                                                 | 203 |
| Funkcjonowanie przystosowane i nieprzystosowane .....                | 203 |
| Braki w zakresie umiejętności poznawczych i społecznych .....        | 204 |
| Zaburzenia zachowania .....                                          | 204 |
| Maltretowanie seksualne przez rodzeństwo .....                       | 206 |
| Wnioski .....                                                        | 207 |

## Rozdział 9

|                                                                       |     |
|-----------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Przewidywanie i zapobieganie przemocy wobec rodziców</b> .....     | 208 |
| Rozpowszechnienie zjawiska; perspektywa rozwojowa i wychowawcza ..... | 209 |
| Przemoc fizyczna .....                                                | 209 |
| Utrata kontroli przez rodziców .....                                  | 211 |
| Perspektywa rozwojowa .....                                           | 212 |
| Wcześniejsze doświadczenia w uczeniu się .....                        | 213 |
| Sumienie i powściągliwość .....                                       | 215 |
| Dyscyplina .....                                                      | 216 |
| Związki przyczynowe:                                                  |     |
| zaburzenia zachowania u dzieci stosujących przemoc .....              | 217 |
| Prognozy i badania .....                                              | 219 |
| Zależność agresywnych zachowań antyspołecznych                        |     |
| od sytuacji w rodzinie .....                                          | 221 |
| Interwencja .....                                                     | 222 |
| Poradnictwo rozwojowe .....                                           | 224 |
| Trening behawioralny dla rodziców .....                               | 226 |
| Treść programu .....                                                  | 230 |
| Formy treningu .....                                                  | 231 |
| Ocena .....                                                           | 233 |
| Wnioski .....                                                         | 234 |

## Rozdział 10

### Przewidywanie i zapobieganie

|                                                                  |     |
|------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>przemocy wobec osób w podeszłym wieku</b> .....               | 235 |
| Starzenie się i społeczeństwo .....                              | 235 |
| Formy maltretowania osób w podeszłym wieku .....                 | 237 |
| Rozmiary zjawiska maltretowania osób starszych .....             | 239 |
| Charakterystyka ofiary .....                                     | 241 |
| Charakterystyka sprawcy .....                                    | 242 |
| Międypokoleniowa transmisja przemocy i opieki .....              | 243 |
| Zapobieganie i terapia .....                                     | 246 |
| Prewencja pierwszego stopnia – podstawowa zmiana .....           | 246 |
| Prewencja drugiego stopnia – przewidywanie i rozpoznawanie ..... | 248 |
| Prewencja trzeciego stopnia – leczenie i kontrola .....          | 250 |
| <i>Diagnoza i ocena</i> .....                                    | 250 |
| Interwencja i kontrola .....                                     | 251 |
| Postępowanie: diagnoza i ocena .....                             | 252 |
| Terapia .....                                                    | 253 |
| Wnioski .....                                                    | 256 |

## Rozdział 11

|                                                                  |     |
|------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Zapobieganie cyklowi przemocy</b> .....                       | 257 |
| Przemiana ofiary w sprawcę .....                                 | 257 |
| Rozwój przestępczości i zachowań prowadzących do wykroczeń ..... | 262 |
| Złe funkcjonowanie rodziny i ofiary jako sprawcy .....           | 267 |
| Doradztwo dla dorosłych ofiar .....                              | 271 |
| Doradztwo dla młodych sprawców .....                             | 272 |
| Przypadek Johna .....                                            | 274 |
| <i>Podsumowanie</i> .....                                        | 275 |
| Cele terapii .....                                               | 276 |
| Zapobieganie .....                                               | 278 |

## Rozdział 12

|                                                                     |     |
|---------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Praca z rodzinami, w których występuje przemoc</b> .....         | 282 |
| Interwencje na poziomie psychospołecznym .....                      | 285 |
| Prewencja pierwszego stopnia .....                                  | 285 |
| Prewencja drugiego stopnia .....                                    | 286 |
| Analizowanie agresji i innych negatywnych zdarzeń .....             | 286 |
| Pytanie „Co?” .....                                                 | 288 |
| Procedury samoobserwacji .....                                      | 288 |
| Narzędzia pomiaru wymagające współpracy rodzica i nauczyciela ..... | 288 |
| <i>Lista zachowań dziecka</i> .....                                 | 288 |
| <i>Inwentarz zachowania dziecka opracowany przez Eyberga</i> .....  | 289 |
| <i>Poprawiona lista zachowań problemowych</i> .....                 | 289 |
| <i>Skale oceny zachowania opracowane przez Ruttera</i> .....        | 290 |
| <i>Obserwacja zachowania</i> .....                                  | 290 |
| <i>Przedszkolny kwestionariusz Behara</i> .....                     | 291 |

|                                                                                            |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Pytanie „Dlaczego?”: sformułowanie problemu .....                                          | 291 |
| Przyczyny oddziałujące bezpośrednio .....                                                  | 291 |
| Wpływ zdarzeń odległych w czasie .....                                                     | 294 |
| Pytanie „Jak?” .....                                                                       | 294 |
| Kontrola zdarzeń poprzedzających .....                                                     | 295 |
| <i>Redukowanie bodźców awersyjnych</i> .....                                               | 295 |
| <i>Zmiana bodźca: redukowanie bodźców dyskryminujących dla agresji</i> .....               | 295 |
| <i>Zmniejszanie wrażliwości (desensytyzacja)</i> .....                                     | 295 |
| <i>Rozwiązywanie konfliktów</i> .....                                                      | 296 |
| <i>Ograniczenie kontaktów z modelami agresywnych zachowań</i> .....                        | 296 |
| <i>Dostarczanie modeli nieagresywnego zachowania</i> .....                                 | 296 |
| <i>Zmiana poznawcza dotycząca wydarzeń poprzedzających</i> .....                           | 296 |
| <i>Autoinstrukcje</i> .....                                                                | 297 |
| Kontrola skutków .....                                                                     | 297 |
| <i>Sankcje</i> .....                                                                       | 297 |
| <i>Modyfikowanie postrzegania własnej osoby</i><br><i>i sposobów samowzmocnienia</i> ..... | 298 |
| <i>Różnicowanie wzmocnień</i> .....                                                        | 298 |
| Obiecujące podejście .....                                                                 | 299 |
| Scenariusz dla rodziców: uczenie się efektywniejszego radzenia sobie .....                 | 300 |
| <i>Zachęcanie rodziców do rozwiązywania problemów</i> .....                                | 300 |
| <i>Rodzice godzą się z sytuacją</i> .....                                                  | 300 |
| <i>Rodzice uczą się empatii</i> .....                                                      | 301 |
| <i>Rodzice nie są doskonali</i> .....                                                      | 302 |
| Skutki obserwowania lub doświadczania przemocy .....                                       | 302 |
| Ucieczki z domu .....                                                                      | 303 |

## Rozdział 13

### Zakończenie

|                                                               |     |
|---------------------------------------------------------------|-----|
| Koszty przemocy domowej .....                                 | 306 |
| Jak rodziny radzą sobie ze stresem .....                      | 309 |
| Prewencja zaczyna się od rodziców .....                       | 313 |
| Podejście uwzględniające ryzyko .....                         | 314 |
| Efektywność badań przesiewowych .....                         | 315 |
| Wykrywanie potencjalnych sprawców przemocy wobec dzieci ..... | 316 |
| W przyszłości właściwa opieka! .....                          | 317 |

|                    |     |
|--------------------|-----|
| Bibliografia ..... | 319 |
|--------------------|-----|